DF 3640

РОДНЯ БІБЛЇОТЕКА“ Ч. 6.

И 10578

31761 04456 5562

В. ВИННИЧЕНКО.

ХОМА ПРЯДКА.

СТУДЕНТ.

(ОПОВІДАННЯ)

Накладом „Вістника Життя“.

PG
3948
V88K4
1918
c. 1
ROBA

ФРАЙШТАДТ, 1918.
...ної „Союза визволення України“
...фрайштадтському таборі.

LIBRARY
JAN 2 2 1996
UNIVERSITY OF TORONTO

MFN-2254

DF 3040

ХОМА ПРЯДКА.

Менї було девятнацять лїт. Се такий вік, коли людина мусить як найшвидче витрачати безупинний прибуток своїх сил. А в тратї сїй для неї радість, втїха, майже цїль самої трати.

Свїт здаєть ся недосяжним, повним тайн, принади, повним хвилюючих обіцянок. Се той вік, коли людина приймає в свої груди найбільший біль, найдужчі страждання і в них топить надлишки своєї буйної радости. В таку пору думаєть ся, що кожному радісно розпяти себе за друзї свої, кожному любо віддати себе за страждання ображених.

Але се помилка.

З такою помилкою я зазнайомив ся вперше, коли менї надходив девятнацятий рік.

В той час в душі моїй жили козаки, Сїч Запорожська, гайдамаки, уперте, велетенське прагнення волї та боротьба за неї. Україна менї здавала ся безкрайою, невичерпаним джерелом великих можливостий. І через те, що вона була безкрая, я й хотїв власними нога-

ми обійти її, власними очима побачити всі тайни її.

Я одяг ся в свиту, добрі чоботи, в торбу поклав пару сорочок, проклямацій, брошур і рушив.

Було се рано в літі. Жнива ще не починались і хліб стояв у радісній задумі. Степ буяв та сміяв ся цілі дні круг мене, немов і йому було тільки девятнацять літ, немов ніколи на ньому не проливалось ні крові, ні поту, ні сліз.

Мене часто підвозили селяни, а часом і ночувати лишали в себе. Я їм щедро й гаряче віддячував за те проклямаціями та брошурками. Селяни в ті часи були ще невинні, як Адам і Ева в раю, і брали мої подарунки охоче. Вони їх зараз же починали читати і цілком згожувались зо всім, що там було написано. А написано було якраз про те, про що, звичайно, найбільше думають по селах: про панів, про землю, про горе темне та давне.

* * *

І от одного дня, стрічаючись з людьми, я у відповідь на свої балачки почав чути все про одного чоловіка, на прізвище Хома Прядка.

Сей—Хома Прядка жив у ближньому селі і „добре знав усї сї дїла", як сказав менї один селянин. Перш усього він був невловимий. Де-

сять літ його ловила поліція,—не могла піймати. Військо кликали, засїдки робили,—як дух крізь пальці пройде й нема. Цїлі села оточували москалями, собацї не можна проскочити, а Хома Прядка переодягнеть ся собі за пана, розляжеть ся в каретї і гайда просто на військо. Пропустять та ще й „честь оддадуть".

Ловили ж Хому Прядку за те, за що завжди поліція ловить народнїх героїв: „Він здорово стояв за простий люд". Було раз навіть так, що вся околиця,—сїл десять-двацять піднялась на панів; Хома прядка попереду. Та тільки військо вирятувало панство. Силу людий побите, немало до Сибіру заслано, а Хоми все ж таки не спіймали й тодї.

Та колиб не зрада, то й не знати, чи й піймали б його колинебудь. Зрадила ж Хому його любка, дївчина, до якої ходив він. Чи на гроші поласилась, чи так налякали її,—тільки як прийшов Хома до неї, а вона й подала знак поліції. Поліція ж та військо вже заранї знали. Як влетїли москалї в хату, як кинулись до Хоми, а Хома—враз!—і покотилась салдатня. Хома другою рукою враз!—і залила ся кровю долівка. Довго брали Хому і таки взяли; взяли, закували і вкинули до вязницї. Присудили до Сибіру, в каторжкі роботи.

Але Хома не покаяв ся,---одбув своє і тепер знов воює з панами.

* * *

Я лежав у гаю в сокозитій, пяно-пахучій осоці. Власне, спати в осоці невигідно,—вохко, душно і кусають комарі. Але за те як мягко, як просторо, як пяне кров од духу трав роси, од сочистої незайманої землі!

Над горою стояв місяць. Він пяненько посміхав ся, шапка на бакир, немов підвипив десь і повертавсь до дому. Навкруги таємна тиша і загадковість самоти.

Я не спав, мені не до сну було. Треба було насамперед рішити, як краще нам з Хомою Прядкою зробити повстання. Чи спочатку зєднати всі села і тоді усім разом виступити одностайно і могучо; чи підіймати село за селом, іти пожежою, захоплюючи крок за кроком неосяжні простори!

Питання було досить серіозне, складне і відповідальне. Я рішив одкласти й обговорити його разом з Прядкою.

Далі—конче треба було мені обміркувати, яким способом передати звістку товаришам, щоб поспішили до нас на поміч. Писати почтою—небезпечно. Самому їхати назад—не випадало. Очевидно, посланця треба було посилати. Ну, тут уже Прядка мусїв когось вибрати.

Потім багато, більше ніж комарів, які вили ся круг мене, виникало і тануло в моїм

мозку плянів та думок. Але всі вони сходились, як радіюси до центру, до Хоми Прядки. Під ранок мені вже ясно було, що без Хоми, властиво, мені трудно щось рішити. Отже негайно до Хоми! Раз-два!

Я схопився на ноги, злякавши якусь пташину на вербі, скинув бриль і почав умиватися росою. Потихеньку, обережно підставивши долоні під широкі, як зелені ножі, стебла осоки, я легенько струшував з них срібні, трепетні краплі. Свіжість гаю, неба, поля, зелені лежала на моїх руках. Коли її набралось стільки, що могла змочити лице, я почав умиватись. На мене кисло дивився збліднлий місяць. Бідний хлопчисько! На похмілля йому, певне боліла дуже голова, аж посинів сіромаха. А за те за стриженою круглою лінією гори зарумянювалось небо. Закурилися долиною тумани, почали виразніше виступати дерева, кущі, батожиста витка дорога по той бік яру. По тій дорозі я мав іти до Прядки.

* * *

Се було зовсім недалеко „верстов з пятнацять з гаком". Так принаймні сказав мені останній дядько, з яким я балакав про Хому.

Години через три я вже пройшов пятнацять верст. По ланах не чорніли комашнею постаті людий,—жнива ще не почались; але по луках косили сіна і звідти пісня дзвякіт

кіс, дівочий сміх, пісні, там. здавалось, без утоми одбував ся танець праці. Сонце блискало на сталї кіс, на росистих покосах, на зубах дівчат, які кричали до мене, вимахуючи граблями. Вони закликали мене до себе, помогти їм. Я б з великою охотою пристав до них, але ж менї не було часу, треба було поспішати до Прядки. Зоставало ся пройти тільки „гак" і я вже буду у нього.

Але, дивна річ!—виявило ся, що до Хоми ще лишалось знов „верстов десять з гаком". Значить, перший гак складав ся з двох частин—десяти верст та ще одного гака. Добра справа! Скільки ж тепер сей уже гак маги ме верст і гаків?

Я мусів спочинути. Ліг у сивому життї, поклав торбу під голову, витягнув ноги,—славно! Жито мягко, привітно шелестїло наді мною, як старенька, любляча бабуся, тінню прикриваючи від сонця мою голову. Сусїди мої,—червоні, блїдо-зелені, сїрі, синї кузки—поводились зі мною чемно. Спочатку вони полякались і деякі від страху попадали на землю до гори ногами, удаючи, що цїлком мертві. Хитрий нарід! Але потім, бачучи, що я нїяких агресивних намірів не маю, ожили й почали знайомити ся зі мною. Стрекочучи, шепелявлячи, вони навипередки старались розказати менї своє життя. Деякі аж на ніс менї сїдали, щоб бути ближче всїх. Але таких я зараз зганяв,

я не люблю фамілярности. Деякі бавили мене гімнастичними вправами. Вони лазили по стеблах, перекидались, висїли на лапках, стрибали. Був там, памятаю, і один жук, поважний, серіозний, з похмуро-заклопотаним виглядом. Він ні на кого не дивив ся, щось усе шукав у землї і уперто мовчав. Він менї нагадав мого незабутнього учителя математики. Я довго сяїдкував, як він перебирав лапками, і раптом бачу,—він тримає в руках перо. Я не здивував ся, але менї стало неприємо, бо я зовсїм не готував ся до лекцій. А жук погладив себе по бородї і сказав: „Так. Тепер прошу менї одповісти, що станеть ся з Хомою Прядкою, коли ми зробимо над ним операцію по біному Ньютона. Прошу зробити". Я сього не міг виконати. Тодї жук узяв перо і наставив його проти мене. І з пера почав литись менї в лице пекучий огонь. Я крутив головою, жмурив ся, але нїчого не помагало. Лоб, щоки, ніс менї палали. Тодї я шарпнув ся і розплющив очі. І мусїв зараз же знов заплющити їх, сонце лило на мене таку силу гарячого світла, що я міг осліпнути. Швиденько одвернувшись, я підсунув голову під зелені тонкі ноги жита і знов заснув.

* * *

Над вечір, одмахавши усї „гаки", я підходив до села, де жив Хома Прядка. Воно ле-

жало, як в колисці, у затишному наддніпрянському лузі. З гори мені було видно далеку блискучу смугу Дніпра. Старий козацький батько поважно і спокійно грів своє блискуче тіло під червонявими вечірніми промінням сонця.

Перед селом я спочинув,—до Хоми я хотів прийти молодцем, йому не треба вялих баб.

Спочинувши, я твердим кроком вимов у вуличку, зарослу старими, пахучими вербами. І зразу мене обхопили дивні чари свого села. Серед наших степів таких сел не буває. У нас усе видно, око просить простору. У нас тягне за обрій, де небо таємно зливається з землею, ховаючи тайни. Наша туга—на широких, біжучих в неосяжну далечінь зелених хвилях. Сухий вітер, могили, як несчислені груди матері-землі, далекий силует забутої тополі на руїнах давнього панського дворища... Наше минуле,—як перекотиполе,—непосидюче, змінливе, нестале.

Тут же кожний тин ховав слїди століть. Вуличка, як коридори старих замків; подвір'я—тісно скупчені, щільно одгорожені плетеними, обмазаними парканами; хати в глибині заховані від чужого ока. На почорнілих від старости покрівлях—зелені пухкі плями моху. А самі покрівлі, як низько насунені на лоби шапки дядьків. Стінц хат білі, чисто великодні

сорочки дівчат, а над вікнами, немов вишивки, кольорові візерунки.

Життя десь в середині, в глибині сих високих, десятками літ масних тинів. Здаєть ся, кожне подвірря мусить мати свого власного старого старезного діда, який ще бачив козаків, тут же у сьому селі, на сьому самому подвірю. Навіть верби тут були не такі, як у нас. Наші верби—молоді, недовговікі, стоять десь за городами, біля води. Тут же вони—скрізь товсті, широкевіті, з дуплами, в яких біліють голови дітлахів, вони покривають своїм гиллям хати, повітки, вишневі садки. Од них цілий день стоїть холодок у затишних, вузьких уличках, вони надають селові неперереказуєму інтимність, таємничість.

Я йшов повід тинами, які кругло загинали ся то в ліво, то на право. Крізь віти сірй червеніла в горі сама хмаринка, а за нею далеко синіло небо.

Треба було спитати, як пройти до Хоми Гряжи, а на вуличках ні душі, тільки за тинами чулись иноді голоси та десь далеченько виспівувала дівчина.

Нарешті я надибав молодицю. У неї на голові намотана була чорна хустка з зеленими китицями. Вона несла воду в деревяних відрах, плавко і легко хитаючи ними.

— А чи не можете мені сказати, тїточко, чи далеко живе Хома Прядка?— сказав я. Потім злегка підняв бриль і додав:

— Добридень.

Молодиця зараз же поставила відра на землю і охоче повернулась до мене.

— Доброго здоровля. Хома Прядка? А матїнки моєї, та чому б я не могла сказати? Адже ж, слава Богу, язика маю, ще не одібрало, хай Господь милує. Хома Прядка, кажете? Таки сам Хома, чи, може, Денис? Бо в нас тут аж двоє Прядків. Один, виходить, Хома, а другий Денис. Є ще й третій, так той ще торішньої весни виселив ся на рибузькі степи. Та вам якого?

Дійсно, язик у баби такий був і до того, видно, не дурно хлїб у неї їв,— працював щиро.

Я сказав, що мені не Дениса і не того, що виселив ся, треба, а таки самого Хоми.

— Ага!—хитнула вона головою.—Старого, значить. Е, до старого таки більше ходять. Здалеку самі? Глядїть, що аж з степів, еге ж угадала?

— Угадали.

— Е, я б таки не вгадала! Так, так... Ходять, ходять до старого. Та Бог його святий відає, чи то пособляє. Як то кажуть: „Бог, Бог, а сам не будь плох". А що? Не так кажу?

Який Бог? І чого ходять до старого? Але, на жаль, я не встиг розпитати бабу, бо її хтось покликав через тин і вона, підхопивши відра, швиденько проговорила:

— Ой, кличуть! Так ви йдіть отак просто. Там зараз буде хата з новими воротьми і зеленими віконницями, так ото й Хома Прядка. Хай Бог помагає. Прощавайте.

Я, роздумуючи над чудними словами жінки, пішов далі.

* * *

От і нові ворота. Жовті стругані дошки неприємно крикливо жовтіють серед зелених і темних кольорів тинів та повіток. Зелені віконниці теж ні до чого, мабуть, причеплені пізніше.

Я помалу входжу в подвір'я і простую до хати. Сказати правду,—я так хвилювався ся, що аж піт мені виступив.

На мій стук у клямку вийшла стара висока костиста жінка, в білій сорочці і чорній спідниці. Мускули на смугляво-жовтій шиї міцно і твердо випинали ся, підтримуючи сувору гарну голову.

Вона мовчки уклонила ся, чекаючими чорними очима уважно дивлячись мені в лице.

— Тут живе Хома Прядка?

— Тут. А вам що треба?

— Маю діло до нього.

Вона ще раз озирнула мене з ніг до голови і мовчки одчинила двері в хату. Я скинув бриль і ввійшов.

За столом теж у чистій білій сорочці з чорною стьожкою сидів старий дід, козацькі довгі вуса падали в низ, а очі зпід кошлатих брів дивились на мене пильно і мягко.

Я привітав ся. Хома Прядка ввічливо й поважно одповів мені тим же, одночасно присовуючи до себе якусь товсту стару книгу. Баба стала біля полу, не зводячи з мене строгого й непокоючого мене погляду.

— А що скажеш, парубче?—ласкаво спитав дід.

Я проти волі почухав ся. Якось виходило не так, як мені мріялось. Баба ся... На віщо вона? Що за баба?. Хиба Хома був женатий?

— Та багато треба сказати...—промовив я нерішуче й хвилюючись.— Та як почати не знаю...

Дід і баба мовчали.

— Ну, добре. Буду говорити прямо. Таїтись з вами нема чого. Я прийшов до вас, щоб нам разом узятись до того діла, за яке колись вас до Сибіру завдали... Багато я наслухав ся...

Але тут я мусів зупинитись. Дід якось занадто живо присунув до себе книжку, немов захищаючись нею і на лиці його з обвислими вниз щоками промайнув вираз, зовсім невідповідний моїм словам. А баба раптом

ступила до мене і не то здивовано, не то погрозливо спитала:

— Як ти сказав? Яке дїло?

Я змішано витер піт, що лоскотав мене на щоках. Мені стало нестерпно душно. Я мусїв навіть свитку розкрити.

— Та ти не роздягай ся тут!—сказала баба.—У нас не корчма. Кажи, за яким дїлом прийшов. Коли хочеш, щоб дїд на покалїпсї тебе вичитав, то хай Бог благословить. А иньчих дїл дїд не знає...

Який „покалїпс“? Нїякого „поколїпса“ я не хотїв.

Дїд трівожно й боязко хитав головою за кожним словом баби і старечими руками совав книжку по столї.

На покалїпсї читати?—нарештї спитав я.

— Еге ж! Святе письмо. Яка доля тобі судить ся, яким нещастям має тебе Бог благословити, усе тобі дїд скаже. За одно читання—руб, а як з салтирем, то два. Так люди платять, так і ти.

Я сидїв на лавї і непорозумїло дивив ся то на грізну бабу, то на дїда з жовто-білими довгими вусами.

— Чекайте!—сказав я.—Та ви, дїду, Хома Прядка, чи ні?

— Та таки Хома.. і Прядка—перішуче промовив дїд.

— Той, що колись підняв аж три волости на панів та...

Але баба не дала мені говорити.

— Які волости?! Чого тобі тут треба? Хто ти такий?! Нічого того не було, що тобі набрехали десь люди! Іди собі краще, хлопче, звідци, а то як покличу врядника, то буде тобі волость...

Тут уже й я не витримав. Так сей порохнявий дїд — є той Хома Прядка, який трощив десятками Москалїв і на Сибір ішов за тих, кого він тепер „покалїпсом“ дурить?! І ще сміє казати, що того не було.

Я скочив на ноги і ступив до столу. Баба, було, кинулась до мене, але я так подивив ся на неї, що вона мусїла зупинитись. Памятаю, кров, як пара в паровику, билась мені на висках.

Дїд вирівнявсь і непокійно дививсь мені просто в лице.

— Так, ви кажете, що нїчого того не було?—визвірився я на нього—ні? А не було, що пани вмочали мужиків у бочку з дьогтю та потім їх запалювали, як смолоскипи? Ні? Не було, що Хома Прядка за сестру свою розідрав на двох деревах пана, котрий згвалтував її? Скажете, не було? А не ловили Хому як вовка зграями псів у лїсах над Днїпром? Не тїкав він у плав через річку? А не було хиба, що всї села з дїтьми й старими дїдами

йшли виручати Хому, як його зловили в подраній корчмі? Нї? Не було? Чого ж ви мовчите? Як ви смієте мовчати? Хиба не було, що ввесь край як один чоловік повстав за Хомою до волї і людського життя? І хиба за се не запхали Хому на Сибір? Нї, сього не було?! Кажіть!

Дїд все ширше й ширше дивив ся на мене. За кожним моїм словом його немов шарпало щось то з того боку, то з другого. На безживних зморщених щоках навіть кров заграла.

І раптом не витримав старий. Схопившись на ноги, блиснув очима, підняв руку і з несподіваною силою вдарив кулаком по книзї.

— Було!! — крикнув він розпалено. — Все було! І ловили, й Сибір, все було, сто чортів його матері!

Дїд переродив ся. От тепер я бачив самого Хому Прядку. Се був той самий, кого я шукав. Той запальний незломний, повний буйних сил, яким треба дати вихід.

І в мить як буває після останнього блискучого проміння сонця, все примеркло й погасло. Між дїдом та мною стала висока, сувора баба.

— Геть під три чорти звідци! — скажено крикнула вона, топнувши на мене ногою.

Дїд у той же мент увесь ослаб, винувато заклїпав очима і швиденько сїв на місце, присунувши до себе „покалїпс".

— Що „було“?! — повернулась до нього баба.—Що було, старий ти дурню? Ти? Було та ще хочеш? Мало тобі було добра по Сибірах та поліціях, ще на старости літ захотів? А ти геть менї з хати, бо враз тобі рогачем голову провалю! Я тобі покажу ходити!

Я подивив ся на дїда, на бабу, мовчки взяв з лави свою торбу, закинув за плечі, надїв бриль і, не сказавши нї слова, вийшов із хати.

Небо вже було без рожевих відблисків сонця,—темне й задумане. Над горою зеленкувато білим вогнем променясто горіла зоря вечірова. Верби стояли тихо, винувато, немов соромлячись. Десь за ними молодий жіночий голос співав давню стару пісню, до якої за довгий вік її налипло стільки смутку та скорби.

Я помалу вийшов у поле й лїг на горі за селом у високій пшениці. Молодий сум боляче й солодко [illegible] мою стомлену голову. Над далекою блискучою смужкою Днїпра стояв місяць і дивився на мене з теплим розумінням.

СТУДЕНТ.

У ночі палало село. З неба злякано дивив ся вниз поблїдлий місяць і, ховаючись у хмари, тїкав і з жахом озирав ся назад, на полумя. Дерева хитались і від страху найбільші голі віти, ніби силкувались втїкти; а вітер гасав над полумям, зривав з нього головні, шпурляв ними в сусідні хати, розкидав і лютував, свавільно й безпардонно. Побіля ж полумя бігали, метушились маленькі, безсилі люди, ломали руки й кричали до неба, до місяця, до полумя. Кричали до Бога, до чорта, до людий. Полумя ж росло, вітер грав ся ним, місяць з жахом тїкав серед хмар і не було поратунку ні від неба, ні від чорта, ні від людий.

Місяць утїк, небо посїріло, а коли зовсїм розвиднилось, вітер стомив ся і вогонь лїниво, байдуже, ні крихти не вважаючи на людий, наче й не їхні хати він пожер, став погасати. Куріли чорні, обгорілі сволоки, балки, недогоріла солома курила теж байдуже, лїниво, стомлено. А з того боку, де згоріло половина

села, сходило сонце, весняне і радісне. Наплювати йому на недогорілі балки, на сірі, чорні обличчя, на дику тугу, на повислі руки маленьких людий! Воно собі умите, веселе, сміючись плило з того боку, звідки ніс ся всю ніч вітер, звідки тїкали і хмари і місяць.

На непогорілих же улицях валялись вирятувані дїжки, скринї, кочерги, свитки; між ними плакали й вовтузились дїти, жінки та дїди; мов задубілі стояли мужики з повислими руками, з скляними, недвижними поглядами, з опаленими бородами. Або, збившись до купи, без ладу махали руками, кричали, наче сподїваючись криком забити полумя своїх мук, свого одчаю і туги.

Між ними сиротливо блукали собаки і, піднімаючи голови до гори, жалібно, страшно вили. Вили таким воєм, наче вже бачили страшні постатї голоду, нужди, хвороб, які зграєю йшли на погоріле село. На собак з ненавистю і страхом кричали, вони підгортали хвости і знов, одійшовши, піднімали голови й вили. Привязані до тинів корови та коні ревли, тупчились: дїти дрїжали з холоду і плакали; хитались і голосили жінки.

А сонце велично, роскішно плило собі, земля назустріч кадила йому фіміамом туманів своїх, і нїжно дихала, як засоромлена коханка. Дерева заспокоїлись і тільки часом

здригувались голими вітами, неначе згадуючи страхіття ночі.

Але люди не могли заспокоїтись; вони ходили поміж почорнілих хат, розкидали недогорілу солому, диким поглядом озирали задимлену руїну і безсило схиляли голови на груди.

Коло згорілого трупа коняки і повалених стін стояв дід, без шапки, з пропаленою сорочкою й мовчав. Вітер несміло, боязко грався його сивим чубом. Довго стояв дід, потім підвів голову й дико, люто дивлячись в небо, заговорив:

— Ну, й усе?.. Чи ще мало? Га?

Він розідрав сорочку і випнув жовті, кістляві старі груди з жовто-сивим волосом на них. На губах йому стояла піна, в старих зморшках лежала сажа, полинялі очі блищали гострим, холодним світлом.

— Як мало, то можна й ще!.. Ось-сьо, о...

На нього дивились сусїди і йшли до нього.

— Та схаменіть ся, дїду! Що ви кажете? Бог дав і взяв.

— Взяв? —впив ся в сусїду страшним своїм поглядом дїд—за що взяв?

— Людий винїть, дїду, люди винні, а не Бог...

— Де вони, ті люди? — повів очима дїд навкруги.

— Нема їх тут, шукати треба, ходїм...

Дїд не хотїв іти, але його повели туди, де стояли і кричали иньчі. Дїд ішов схиливши голову, і вітер несміло, винувато гладив і хилитав його сиве, розкудовчене волосся.

— Студенти запалили!.. Вони!.. Не хто, як вони!..—кричав рудий, веснянкуватий Гаврило і, показуючи замазаною у сажу рукою до лїса, грізно тряс головою.

— Я сама вчора двох бачила, своїми очима бачила їх!—випнулась наперед Козубиха—йшли і дивились на Домашину хату. А з неї якраз і почалось. Вони!.

— Де вони, ті студенти?—раптом пролїзаючи до Домахи, глухо спитав дїд, і полинялі очі його дивились гостро й люто.

— Де?—хитнула головою Домаха—шукай їх! Ти його піймаєш. Там!..

— Де „там“?

— У лїсї, у чорта в болоті...

— У чорта? Де ті студенти, давай їх сюди! Давай, я вимотаю їм жили, я наточу крови їхньої і буду гасити мою хату. Давай!

— Жили їм вимотати!!—летїв крик із грудий, із стиснених кулаків, з затуманених очий. Летїв і нїс ся до високого, спокійно-радісного неба з веселим, величнїм сонцем. І собаки піднїмали голови до сього сонця і страшно вили, і курилась чорна руїна хат, наче руки, простягаючи тонкі стовби диму до царя природи. А цар природи весело сміяв ся.

В кінці вулиці зявив ся якийсь чоловік. Він чогось озирав ся назад і поспішав. Чоботи йому і свита були заляпані, шапка одсунута назад і з його лоба капав піт на худі щоки.

Наближаючи до розкиданих, скупчених дїжок, клубків до плачучих дітий, він зменьшив ходу й часами зупиняв ся. Потім знову озирав ся назад і скоріше йшов уперед, дивлячись круг себе напружими, напруженими очима. І молоде, худе та блїде лице його, наливалось чимсь подібним на крик і плач погорілих людий.

І де далї йшов він, то все меньче озирав ся назад і частїше зупиняв ся, розпитував і більшими, великими очима дивив ся на дріжачих дітий, на виючих собак, на шматки погорілих розкиданих дощок. А коли підійшов до купи людий, що стояли й кричали, губи йому дріжали і очі горіли.

— Драстуйте!—хрипло поздоровкав ся він. Хтось сказав йому „драстуйте".

— Чого ж ви ждете тепер?—дивлячись на всїх горячими очима і лижучи сухі, дріжачі губи, раптом голосно скрикнув він. Всї здивовано і замовкнувши подивились на нього.

— А ти хто такий?—суворо спитав чийсь голос.

— Хто я такий?—перепитав чоловік і на мент зупинив ся. Здавалось у грудях йому

було щось таке велике, що не могло все зразу вистрибнути і, застрягнувши, здавило горло.

А потім воно, се велике, болюче стало вилітати йому з грудий шматками слів, шматками вогню, шматками гнівної муки.

А вони вже не питали, хто такий він.

— Голубчику наш!—плакав чийсь жіночий голос, а чоловіки шумно зітхали й дивились кудись далеко, поперед себе.

Від руїни ж здіймались спокійно стовбики диму до ясного неба і вила недалеко собака.

— Стражники їдуть!—раптом хмуро хтось бовкнув. Всї заворушились, а чужий чоловік зараз замовк, швидко засунув праву руку в кишеню і озирнув ся. В кінцї вулицї на конях, то зупиняючись і мабуть щось питаючи у людий, їхало троє людий в сїрих одежах і з винтовками за плечима.

— Бачите?—повернув ся чоловік до всїх.— Ось приятелї вашї... Вони когось шукають тепер. ворога свого шукають. Чоловік посміхнув ся.

— Так отсе вони?.. — виступив наперед дїд.—Ще приїхали? Мало їм нашого лиха?!

І очі йому дивились люто й чекаючи.

Коні фиркаючи підбігли до самого гурту. Стражники, підбираючи поводи, пильно шукали чогось очима і не здоровкаючись мовчали.

Чужий чоловік важко дихав і дивив ся на них. Очі його зустрілись з очима переднього

стражника і той умент привстав на стремена й скрикнув:

— Го! Є!.. Тут!.. Ось!..

Два иньчі стражники зразу повернули голови і подивились за його рукою.

— Він?

— Він, сукин син!.. А ну, марш за нами!

Чужий чоловік стояв і не рухав ся, права рука йому глибоко була засунена в кишеню.

Люди то здивовано, то хмуро подивлялись на стражників. на чужого чоловіка, один на одного. Враз на перед виступив дїд.

— Вам кого треба? Мене? Нате!.. Стріляйте...— І дїд виставив розхрістані груди, жовті, як старий віск.

— Отойдї, дед, нам треба ось його... Ступай за нами.

Чужий чоловік повернув ся до людий і глухо спитав:

— Оддасте мене їм?

Серед гурту заворушились. Зачулось бурмотїння а далї крики.

— За що ж його забирати? Не дамо!.. Геть!

Стражники хапливо й мовчки зняли з плїч винтовки й наставили проти гурту. Трохи затихло.

— Дасте студента? Чи нї?.. Говоріть!— крикнув переднїй і гидко вилаяв ся, злісно й з полекшенням.

— Студента? Якого студента? У нас нема студентів!..

Всї вмить повернулись до чужого чоловіка й стали дивитись на нього. І лиця їм зразу стали чужі, холодні, а цікавими, пильними очима. Стражники присунулись ближче.

— Нї, браття, я таки студент. Вони мене шукають, я знаю—глянув на стражників чужий чоловік і молоде лице покрилось тінню.

— Студент?—повернув ся до нього дїд і близько нахилив ся вперед.—Ти студент?.. А ти ж що тут говорив? Що брехав тут?

Лице чужого чоловіка спалахнуло:

— Брехав?! Я? Так ви не вірите менї? Так ви не вірите моїм сльозам? Ви їм вірите? Ну, говоріть! Скажіть кому вірите!

— Вовчі сльози!—буркнув хтось позаду.

Чоловік повернув туди голову.

— А хто хати запалив?

Очі чужому чоловікові поширились.

— Так то я запалив їх?! Я, що кров свою оддав би, щоб загасити їх? Я—я?.. Та що ви, люди?! І ви вірите?!

Він безпомічно озирнув ся, з одчаєм провів поглядом по лицях, лиця хмуро, недовірливо, ворожо дивились на нього.

— Та ви ж плакали тільки що?! Ви ж...

— Ну, довольно!—крикнув раптом передній стражник і натягнув поводи.—Ступай за нами. Ми тобі покажемо сльози.

— Гайда!. Марш!.. Живо!

І він вдарив коня в бік.

Чоловік вмить вихопив праву руку з кишені й виставив її на перед: в руці блиснув на сонці револьвер.

Серед гурту пройшло шамотіння, а стражник раптом потягнув повід до себе й закричав:

— А ну, стрельни! А ну, стрельни тільки!

Чужий же чоловік дрижачою лівою рукою потер лоба, потім повернувшись до людей, з болючим непорозумінням повів по них очима й закричав:

— Та не може, не може ж сього бути! Як ви можете не вірити мені? Чим же доказати вам?.. Глядіть!

Він підніс руку з револьвером до виска, вона злегка здригувалась і револьвер блискав. В гурті хтось ойкнув.

— Гляціть: на ваших очах я прострілю собі голову, щоб ви повірили мені. Тоді повірите? Повірите, що не ворог я вам?

— Брешеш, не застрелиш ся! Бий його, студента!

— Не застрелюсь?—хрипло крикнув чоловік і лице йому враз стало блідо-синім.

— Ви хочете, щоб я доказав вам? Хочете? Правда?

Стражники про щось шопотіли між собою. Чоловік безсило пустив руку і важко ди-

хаючи, поширеними, божевільно-напруженими очима водив по гурту.

--- Та що ви його слухаєте?!---раптом стрепенув ся дїд.---Жили йому вимотати... Жили йому!

--- Стражникам його! Бреше! Розжалобити хоче!.. Бери його!

І всї заворушились, але зараз же знов закаминїли: чоловік підніс руку до виска. Підніс і зупинив ся.

--- Брешу?---хриплим шепотом промовив він.---Брешу?

І раптом очі йому стали дикими, круглими. рука задріжала, потім застила коло виска, здрігнувсь револьвер і вмить вибух вистрїл. Чоловік криво хитнув головою і сторчака впав лицем у низ.

Люди закамянїли. Потім скаменулись, з жахом, кинулись до чоловіка; нахилились до нього, пили очима його кров, що мішалась з водою й брудом землї, одхилились і стурбовані говорили, дивились у очі один одному й знов звертали свої очі на чужого чоловіка. А від нього, від крові сього чужого чоловіка, від задубілих рук його йшло їм в душі гострим туманом те, чого він ждав від них: вони вже вірили йому.

Від чоловіка підвів ся й стражник.

--- Помер,---з жалем хитнув він головою.--- Ну, щастя його!

Серед людий пройшла похмура тиша.

--- Тобі б такого щастя!---глухо кинув хтось із заду.

--- Голубчику наш!..—схлипнула з другого боку.—Занапастили чоловіка!

Небо було ясне, тихе, велично-спокійне, а серед пожарища, в бруді над трупом стояли люди з темними, хмурими лицями, з понурозлісними поглядами.

— Я тобі покажу там—зазирнув через голови стражник.—А ну, вийди сюди!

Люди заворушились,—між ними пролазила наперед сива голова дїда.

— Де вони? Де?—гострим, скляним, божевільним поглядом шукали дїдові очі.—Давай їх сюди!.. Се?—зупинив ся він на стражникові і простягнувши жовті кістляві руки став насуватись на нього.

— Одійди, дїду!..—стурбовано промовив, одсовуючись назад стражник.

— Се вони?—рівно, не звертаючи на слова його уваги, сунув ся дїд і пальцї його скручувались і тяглись до стражника.

— Дїду!—крикнув стражник—одійди, кажу!

— Се вони?!—скрикнув дїд і скажено, дико стрибнув на стражника, впив ся йому в шию руками й хитаючи головою захрипів.

Стражник з жахом пручав ся, одбивав ся, а пручання се запалювало людям очі диким, лютим гнївом.

— Ага!.. Так його!.. Дай йому щастя того!..

Над гуртом збитих до купи людий стояв крик і рев. А по вулиці тікали иньчі два стражники, топчучи кіньми дітий, клунки. І на здогін їм нїс ся крик.

З неба ж широковеличного, ясного та чистого радісно дивилось на них сонце й сміялось.

ЦІНА:

В Австрії 60 сотиків, на Україні 60 шагів.